

Čtenářství a knihovny do konce 16. století

III. Knihovny v evropském středověku

Jindřich Marek

Raný středověk

do 11. století

Vzdělanost v raném středověku

- univerzální křesťanská kultura v Evropě ve středověku
 - 476 – asi 1500
 - jazykem latina
- vzdělanost v raném středověku
 - především v kláštorech
 - dochovaly výběrově antickou vzdělanost
 - životní formy raného středověku kopírovaly pozdní antiku
 - většina obyvatel včetně byla negramotná
 - podobně naprostá většina panovníků

Média v raném středověku

- pergamenový kodex
 - od 4. století naradil papyrový svitek
 - měl stejný konceptuální plán jako dnešní knihy
 - materiál byl velmi drahý

Knihovny církevních řádů

- Benedikt z Nursie
 - zakladatelem benediktinského řádu
 - původně poustevník v Subiacu
 - asi 529 založil klášter Monte Cassino v Lombardii
- heslo řádu *Ora et labora*, Modli se a pracuj
- benediktinská řehole
 - předpokládá, že v klášterech jsou knihovny
 - ke klášternímu životu patřilo i čtení a psaní knih (skriptoria)

Knihovny církevních řádů

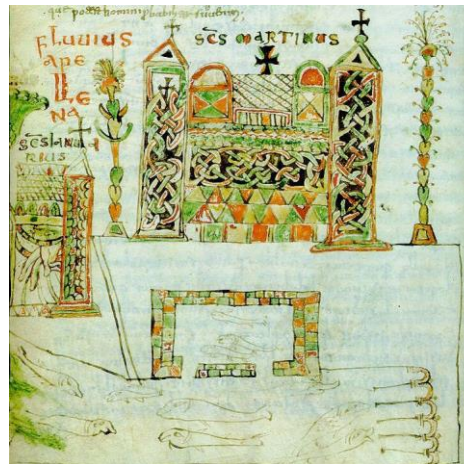
- zejména texty bible, benediktinské řehole a homiletické a exegetické texty
- nový řeholní dům při rozšiřování sítě klášterů obvykle dostal knihy od mateřského kláštera či byly nově opsány
- později karolina
 - dobře čitelné písmo, kterým bylo možné psát poměrně rychle
 - napomohla šíření knih

Klášter Monte Cassino

Knihovny církevních řádů

- Cassiodorus (488–583)
 - římský křesťanský filosof, encyklopedista, ministr gótského císaře Theodoricha a mnich
 - první prokázaná klášterní knihovna v klášteře Vivarium v Kalábrii, který 554 založil
 - základem fondu jeho rozsáhlá soukromá knihovna, nejen náboženské, ale i světské spisy

Kláštery: centra opisování knih

- Monte Cassino (529) a Bobbio >> (614)
 - dnešní Itálie
- Luxeuil (asi 550)
 - Francie
- Reichenau (724), Fulda (744) a Corvey (822)
 - dnešní Německo
- Canterbury (597), Wearmouth (674) a Jarrow (681)
 - Anglie

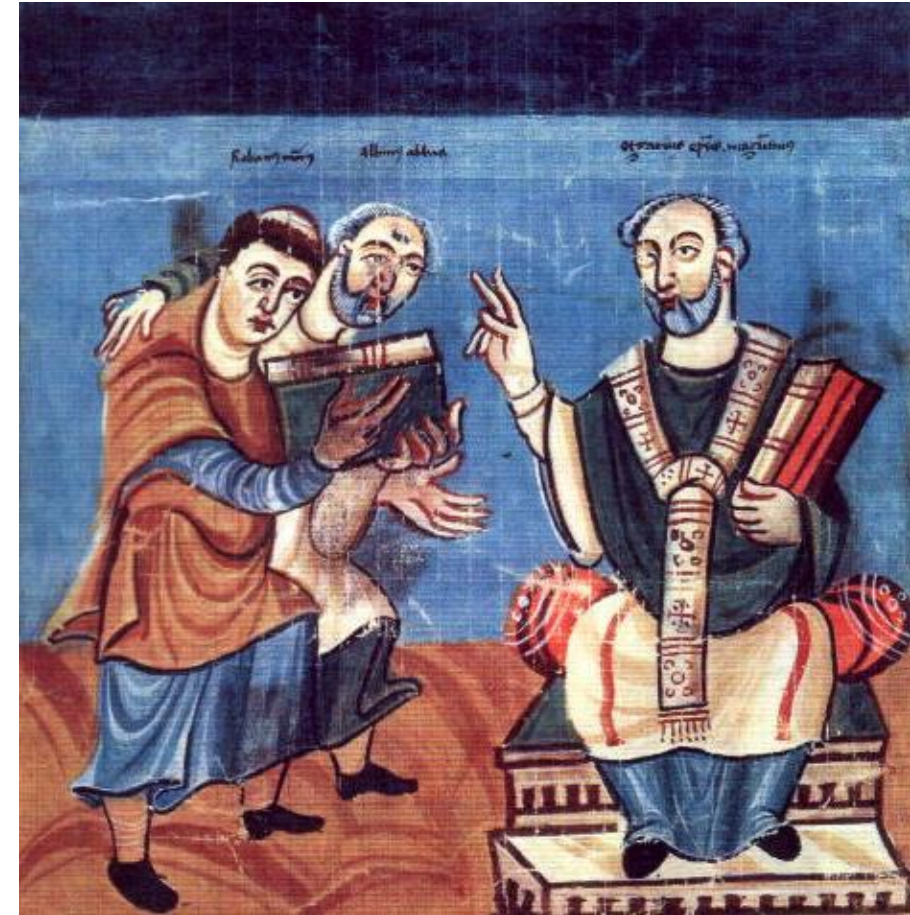
Francká říše

- palácová knihovna v sídelním městě Cáchách
 - spojená s významnou palácovou školou
 - největší v karolinské době
- Karel Veliký (742–814)
 - povolal z Anglie na svůj dvůr slavného učence Alkuina z Yorku (735–804?); ten zde se nejvíce zasloužil o rozvoj vzdělanosti
 - Karel Veliký a Pipin Hrbatý >>

Tzv. karolinská renesance

- především v církevním prostředí
- na západě i jihu dnešního Německa
 - oblast Bodamského jezera, Horní Rýn, Hesensko, Sasko, biskupská města Kolín nad Rýnem, Mohuč, Trevír, Würzburg a Kostnice
 - na území dnešního Švýcarska klášter Svatý Havel
 - ve Francii: Fleury, Corbie, St. Denis

Rabanus Maurus (vlevo), podporovaný Alcuinem z Yorku (uprostřed), věnuje své dílo arcibiskupovi Otgarovi z Mohuče, Vídeň, NK, cod. 652, fol. 2v

Vrcholný a pozdní středověk

od 12. do 15. století

Knihy a knihovny v pozdějším středověku

- hluboká strukturální proměna evropské civilizace
 - ve 12. a zejména ve 13. století
 - i díky hospodářské konjunktře
- panovníci
 - snažili se upevnit svou moc a proces vlády se byrokratizoval
- vznikala města
- vznikly první univerzity
- vznikaly mendikantské řády
 - sídlily ve městech

Knihy a knihovny v pozdějším středověku

- vrstva vzdělaných lidí ve společnosti se rozšířila
- karolina
 - postupně se transformovala do gotického písma
 - vertikalizace, větší lámání dřívků
- rozvoj soukromých sbírek knih ve 13.–15. století

Knihovny panovníků a prelátů

- burgundský vévoda Filip Dobrý († 1467) >>
- francouzští králové Ludvík IX. († 1270) a Karel V. († 1380)
 - druhý z nich může být považován za zakladatele královské knihovny, jež se později stala *Bibliothèque nationale de France* v Paříži)

Knihovny panovníků a prelátů

- Richard de Bury, biskup z Durhamu († 1345)
 - slavná kniha k poctě knih, *Philobiblon* (láska ke knihám, tištěno v Kolíně nad Rýnem 1473)

„Kniha je učitel bez hole a metly, bez křiku a zlosti. Nikdy nespí, když k němu přijdeme; ptáme-li se ho, nezatají své myšlenky; když se mýlíme, neposmívá se.“

Richard de Bury

Knihovny univerzit

- univerzita
 - název od „universitas magistrorum et scholarium“ = jednota učitelů a studentů
 - scholastická metoda, teologie královnou věd
 - fakulta artistická: sedm svobodných umění (*septem artes liberales*), fakulty teologická, lékařská a právnická
- v Paříži po polovině 13. století Robert ze Sorbonny založil nadaci pro chudé studenty teologie (Sorbonna)
- univerzity v Oxfordu a v Cambridgi v Anglii, v Salamance ve Španělsku, ve střední Evropě v Praze, potom v Krakově, ve Vídni, Heidelbergu, v Erfurtu, v Lipsku a dalších městech

Knihovna Sorbonny

- patřila k největším sbírkám knih ve středověku
 - v roce 1290 měla 1017 svazků, v roce 1338 již 1722
- katalogy již od počátku mají vysokou hodnotu
 - záznamy zachycují přesný obsah knih, incipit, explicit, jméno dárce a cenu
- 1289 uspořádána novým způsobem, až do doby tištěných knih:
 - *Libraria magna* (velká knihovna)
 - prezenční půjčování, knihy nezbytné ke studiu, připoutány k lavicím, na pultech (*libri catenati*)
 - *Libraria parva* (malá knihovna)
 - absenční výpůjčky, nakonec větší, duplikáty a méně významná díla

Výuka na středověké univerzitě

14. století

Klášterní knihovny

- pozdní středověk
- klášterní knihovny mendikantských řádů smíšené
 - složené z rukopisů inkunábulí a později též paleotypů
- *libri catenati*
 - knihy připoutány k pultům řetězy
 - řádové předpisy často zakazovaly vynášení knih z knihovny do cel

Kláster františkánů v Chebu

Libri catenati z Chebu

Knižní kultura a knihovny renesanční Itálie

Humanismus, renesance

- italská renesance asi 1300–1500
 - rozvoj obchodu v lidnatých italských městských státech
- humanismus
 - „novopohanství“
 - návrat k ideálům antické vzdělanosti
 - důraz na rétoriku, epistolografii, znalost klasické latiny
 - humanistické písmo
 - nápodobou údajných antických vzorů (ve skutečnosti raně středověké karoliny, již byly psány spisy antických autorů)
- sběratelství rukopisů s díly antických autorů
- později knihtisk: humanistům přinesl přesné otisky antických děl

Humanisté jako sběratelé knih

- Francesco Petrarca (1304–1374)
 - sběratelem antických literárních památek
 - na svých četných cestách se hledal latinské a řecké rukopisy
 - dochoval se katalog jeho knihovny z roku 1337 (*Libri mei peculiaries*)
 - znovuobjevil zejména díla Ciceronova
 - knihy z jeho knihovny rozptýleny po celé Evropě, nejvíce jich vlastní Národní knihovna v Paříži

Humanisté jako sběratelé knih

- Giovanni Boccaccio (1313–1375)
 - objevil kodex s Tacitovými *Anály a Historií*
 - pravděpodobně jej našel v klášteře Monte Cassino
- další sběratelé antických rukopisů
 - florentský kancléř Coluccio Salutati (1331–1406) a jeho žák Poggio Bracciolini (1380–1459), který pátral po rukopisech v kláštorech severní Evropy

Urbinský vévoda

- Federico da Montefeltro (1422–1482) >>
 - vydržoval 30–40 písarů, pořizovali opisy antických autorů, pokud nebylo možné získat originály
 - katalogy nejen knihovny, ale i řady dalších (Marciana ve Florencii, Vaticana a univerzitní knihovna v Oxfordu)
 - sbíral i současné autory

Papežská knihovna

- založena papežem Mikulášem V.
- uložena v řecké a latinské knihovně
- papež Sixtus IV. svěřil knihovnu *Bibliotheca Apostolica Vaticana* do péče svého knihovníka, humanisty Bartolomea Platiny v únoru 1475

Florence

- knihovnu budovali také vládcové z rodu Medici ve Florencii, zejm. Cosimo Medicejský zvaný Starý (1389–1464) >>
 - fond ještě velmi skromný
- Niccolò Niccoli (1365–1437)
 - znalec antických rukopisů, vybudoval knihovnu o 800 svazcích, již odkázal k veřejnému používání
 - Cosimo 1441 umístil knihovnu v klášteře sv. Marka

Florencie

- architekt Michelozzo (1396–1472)
 - vybudoval nádherný knihovní sál
 - na čtenářských pultech vystaveno na 400 kodexů z Niccoliho sbírky
 - knihovník Lapaccini katalog

Florencie

- první renesanční veřejná knihovna
 - *Medicea publica*; domácí knihovna (*Medicea privata*) umístěné v katedrále sv. Vavřince
- *Bibliotheca Laurentiana*
 - Lorenzo I. Medicejský (1449–1492)
>>
 - nová budova stavěna Michelangelem Buonarottim, otevřena 1571 (už po jeho smrti), instituce působila jako rukopisná knihovna

Benátky

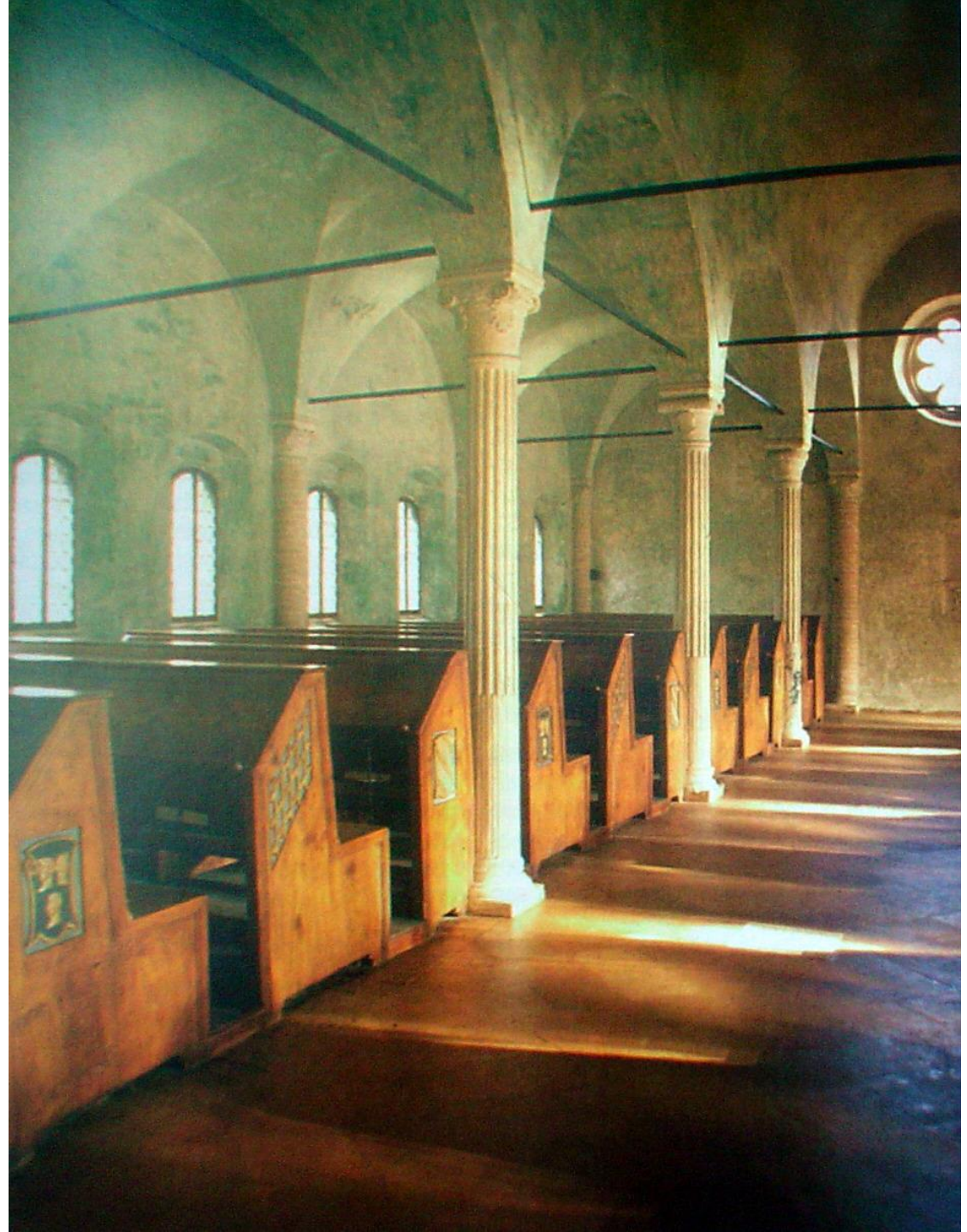
- kardinál Basilios Bessarion (1403–1472)
 - věnoval roku 1468 soubor 482 řeckých a 264 latinských rukopisů senátu města Benátek
- *Bibliotheca Marciana*
 - uchovávaná v klášteře sv. Marka
 - 1536–1553 vlastní budova
 - benátský stavitel Jacopo Sansovino

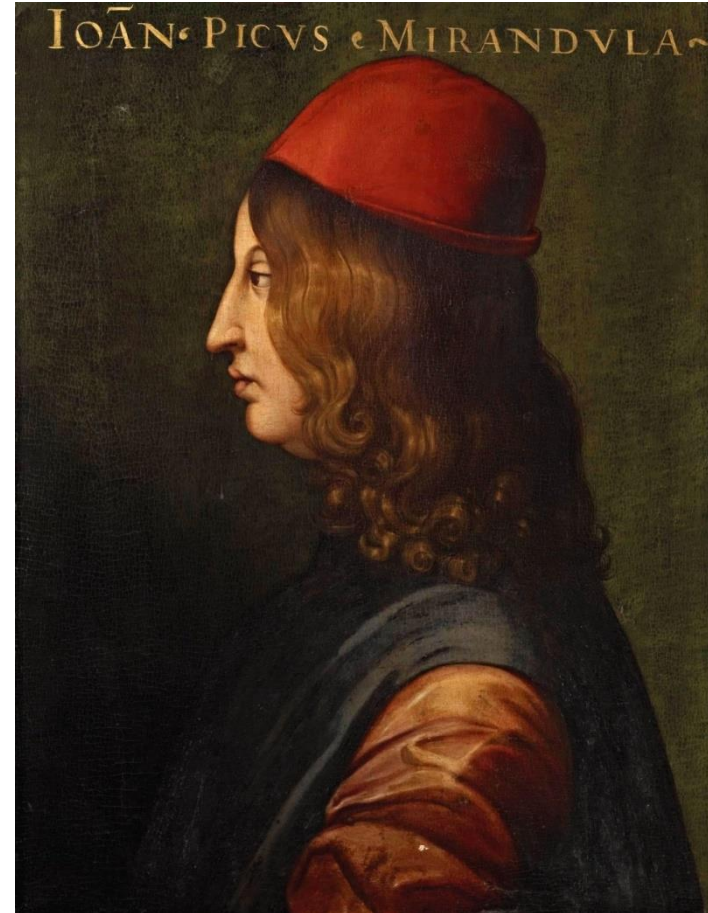
Cesena

- knihovna rodu Malatestů v Ceseně
 - město na pobřeží Jaderského moře

Knihovna Pica della Mirandoly

- filozof Giovanni Pico della Mirandola (1463–1494)
 - studoval hebrejštinu a řečtinu a později teologii v Paříži
 - 1486 svolal velkou teologickou disputaci do Říma, neuskutečnila se a byl obviněn z kacířství
 - katalog knihovny 191 děl v latině, řečtině, hebrejštině, chaldejštině a arabštině, obsah: magie, filozofie, kabala historie a matematika
 - knihy za požáru v roce 1687 byly zničeny

Knihovny renesanční Itálie: význam

- propagují myšlenky humanismu
- zpřístupnění knihovních fondů vzdělané veřejnosti
 - vzor v antických knihovnách
- účelové budovy a knihovní sály
 - podle projektů nejvýznamnějších architektů

Vliv renesanční kultury v Evropě

- italská renesance silně ovlivnila sběratelství knih a knihovny i v jiných evropských zemích
- proslulou renesanční knihovnu vybudoval např. uherský král Matyáš Korvín (1458–1490)
 - udržoval s renesanční Itálií velmi těsné styky, rozptýlena Turky

Bibliotheca Corviniana

- v Budě (součást Budapešti)
 - vybudována královým kancléřem Janem Vitézem, který studoval v Itálii a udržoval styky i s italskými učiteli
 - v době smrti Matyáše Korvína zde bylo uloženo 3000 rukopisů

Knihovny v českém středověku

Panovnické prostředí

Benediktinské kláštery / panovník

CHUNEVOIS.

albatissa monasterij
sancti georgij in castro
pragensi serenissimi
boemie regis dñi
Ottacari secundi
filia.

Frater Colda lector
de sancto clemente
ordinis fr̄m predica
toꝝ egregi' dictatoꝝ h̄i
libri.

Benignus canonice

*georgij scriptor eiusde
libri.*

Boemie.

dei Georgij.

Sancti Wenceslay.

*dictata de regni regine nate ad laudē dñi
sicuti quidam facti in 1390 plura sunt loca
sicuti quidam facti in 1390 plura sunt loca
sicuti quidam facti in 1390 plura sunt loca*

**PRIORIS
SECUNDO
VENTV.**

*domina veritas etc. an non
sive regis gratia*

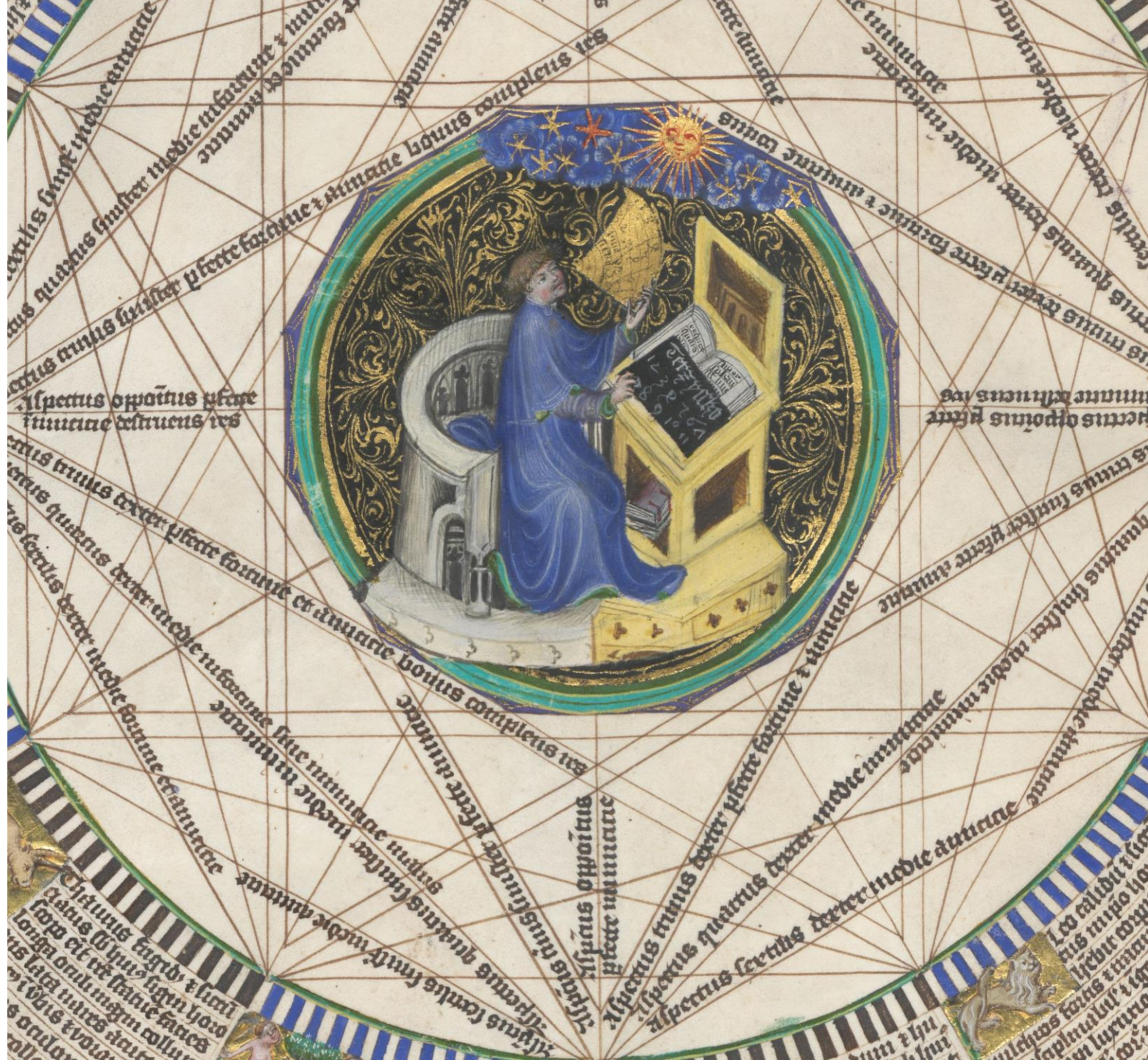
Kláštery

Pra

emissa si non et machinas de sup spiro de civitate elapsos
 Egiptiorum panem undiq; Castri ganue r pacoa ultra pidi gub
 equitum corruperit hinc quos admittendi ultra. **C.** prepotentes et mag
 ni valoris possunt. **E.** tam minus oportet. **P.** ex expugnato
 fide dignos iudice relatoro q; plium qui ab infidelium manib;
 Civitate capta tona ductus fuerat. Adfuerunt unanimes p paco
 post modum seu pcedent amiac. **G.** ab exp unanimes abfoluit
 in iuliam. **C.** paco adfido domitios salubrie redierit perlatore
 in supmeat. **A.** tunc spiro nota conatencia cum eisdem pcedit
 est expca aquib; et. **V.** idia nulla ob hac cam de obento iur
 torie. **G.** ita facta fuisse pfecta put mors e expudias sollempni
 tas quocies aq; de castro uictores ipi adppta reuente quimmo
 unanimes p totius paganismi domos omes r angulos platus cu
 nat celebratus. **I.** gaur expugnata et capta ta me p cet um
 abelial filijs munissima Civitate. **V.** riss; ipius bellatorib; residuo
 d'impior pocnaa supat. **E.** cor. **A.** quib; i fuga aucto nauig
 insidio saluis fas alio aut in ore ubiq; pauentis. **G.** ladi; u
 calor; talis mortiferis quib; hinc inde incertum euagantib; ac
 uolitantib; aer cumstans undiq; plenus erit. **A.** uent; ex ente
 raris atq; ofosis quoz unda sanguiflua ex omi pec. **V.** us fuer
 maris aridez supfices rubricari. **N.**o nullis uo utroz marinis flu
 at; quib; cap; deppa se ipi misabiles comitabant. **N.**ecat et ob
 raris nullamib; aut q; plib; lantana expauestentib; **A.** d
 dem; cenaur

no pacoa qui prudent. **S.** idemico qm
 nulli pmoat palma uictorio. **D.** arco uictor; p
 uice no de fac. **A.** elius pacoa notmuorut q; du i eis
 de certare. **C.** Struoz nichomni seus tenlorib; ubiq; **D.** em fletu; fenu
 placis uicio r angulis hostib; eos inuere poret. **G.** ladi; et religio; et
 absp; illius mie uenia inspectis. **C.** omphensq; uroz mulier; **D.** de capta; pacoa;
 r puez; multitudine. **M.** o; pleriq; et uroz venabib; fide. **H.** 25
 faa et omi latente copacis qui subdupel religionu habin
 bi in ciuitate ipa dno in humilient; sp; suedant. **G.** ladi; in
 cordio; ofuptis pacoas quoz bastias r alio loas p; d'iuino
 cultu; adicatis cede. **L.** am
 et in dei o; pcam come uolans. **C.** Sed in eu p; pido; p; **D.** de capta;
 i quo natale fedi; nicho; pmoat seu arimius quoz libe; **M.** m; p; l; 26
 p; rari; detestabile. **U.** illud libidinis gen; creabile. **Q.** quippe d; d;
 nature; infestum humane; r uoz; et; infectum; **C.** cenab; cu
 ip; adolentib; stolerat. **D.** diffidene; filijs impident; p; q;
 ma dei put; strigant; **S.** ad; antiqua tradit; amalia; **C.** p; q;
 sup; pentapolim; igne; sub; p; uere non distulit; in; **C.** d; d;
 ante; in; p; de; r; ladi; r; meo; p; uere; **C.** d; d;
 latis; ex; d; d; p; p; p; quib; **A.** d; d;
 opidena; r; uere; ip; p;

Václav IV.

Ladislav Pohrobek

Jiří z Poděbrad

Děkuji vám za pozornost

Kontakt: jindrich.marek@ff.cuni.cz